

Cultuurhistorische verkenning

van de tuin-/parkaanleg rondom
de rooms-katholieke kerk aan de Dammerweg in
Nederhorst den Berg

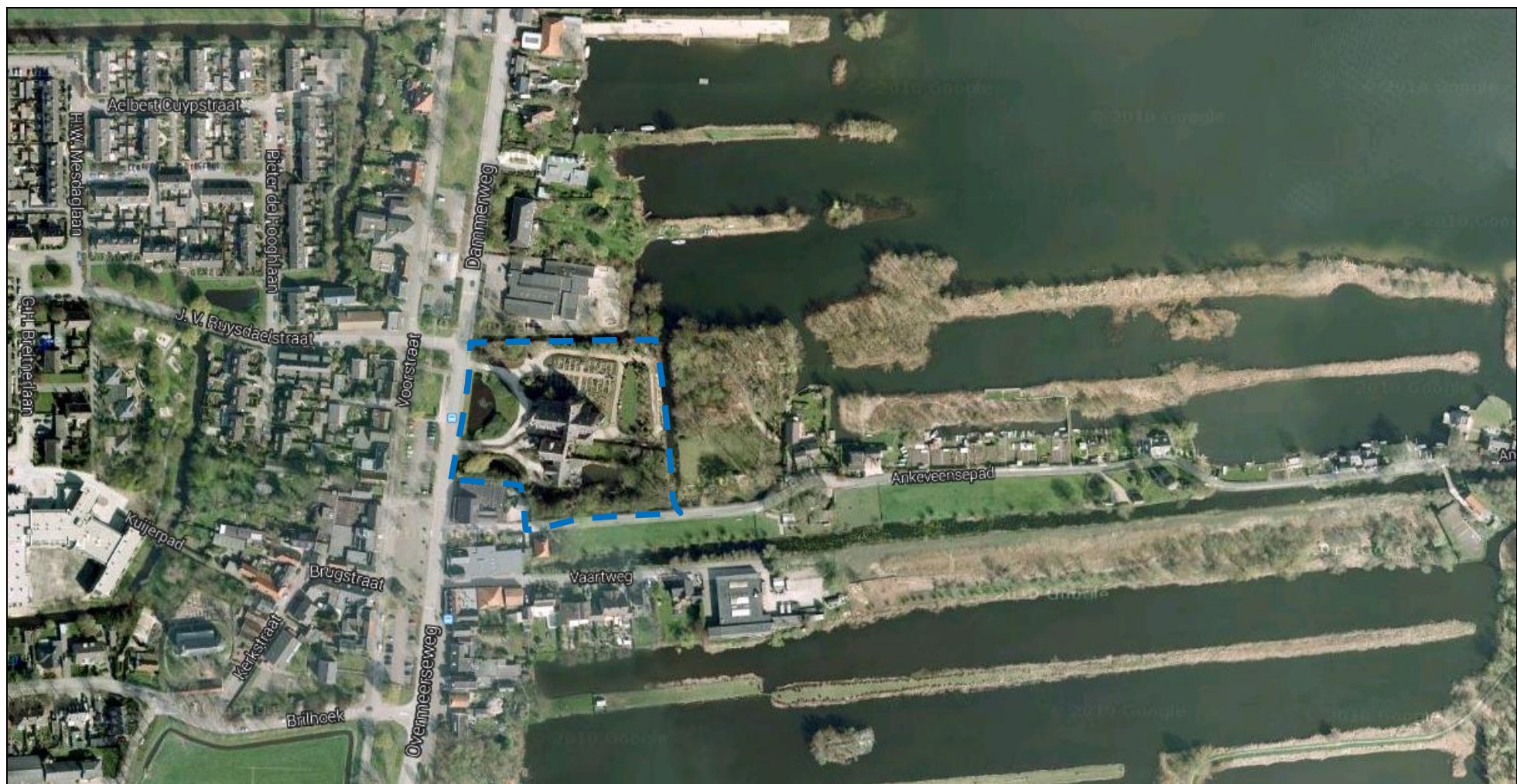
Versie: 9 december 2014

Opdrachtgever: KondorWessels Projecten, Niels Nijenhuis

Opdrachtnemer: Ellen Klaus, projectleider
Manon Dekker, cultuurhistoricus

Cultuurcompagnie Noord-Holland
Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Beschrijving van de huidige situatie	4
Geschiedenis	
Voorbereidingen voor de bouw van de huidige kerk	6
IJme Gerardus Bijvoets (1837 – 1901)	8
Aanleg van het kerkhof (IJ. Bijvoets)	8
Aanleg van de tuin (G. Peet)	11
Ontwikkeling van de tuin op historische kaarten	11
Na de aanleg	
Het verval van het kerkhof in de jaren dertig	13
Dempen van de vijver voor de kerk?	13
Inundatie in 1945	13
Omgeving	
Ontwikkeling Spiegelpolder	13
Ontwikkeling Ankeveensepad	13
Ontwikkeling Dammerweg	13
Conclusie	17
Geraadpleegde bronnen	19
Bijlage I	20

Inleiding

De rooms-katholieke Onze Lieve Vrouwe Hemelvaartkerk in Nederhorst den Berg is een neogotische kerk uit 1889 naar ontwerp van de architect IJ. Bijvoets. Naast de kerk, aan de zuidzijde, bevinden zich de pastorie, eveneens uit 1889, en het parochiehuis.¹ Rondom deze bebouwing bevindt zich de tuin-/parkaanleg dat onderwerp is van dit onderzoek (afb. 1).

In opdracht van KondorWessels Projecten heeft Cultuurcompagnie Noord-Holland een cultuurhistorische verkenning uitgevoerd van deze tuin-/parkaanleg rondom de rooms-katholieke kerk in Nederhorst den Berg (Dammerweg), met de focus op de tuin-/parkaanleg ten zuiden van de kerk.

De erfgoedcommissie van WZNH heeft KondorWessels Projecten gevraagd om nader geïnformeerd te worden over de landschappelijke en historische onderbouwing van hun plan. Zij vraagt zich af in hoeverre het park en de aanwezige waterstructuur onderdeel zijn van de ensemblewaarde van het monument. De commissie heeft behoefte aan een integrale visie, gebaseerd op een cultuurhistorische verkenning van het plangebied. De eerste stap, de cultuurhistorische verkenning, is onderwerp van dit onderzoek.

Afb. 1. Park- en tuinaanleg rondom de rooms-katholieke kerk in Nederhorst den Berg. (Bron: Google Maps, 2013)

Beschrijving van de huidige situatie

De tuin-/parkaanleg rondom de rooms-katholieke kerk, de pastorie en het parochiehuis wordt aan de westzijde begrensd door de huidige Dammerweg (voorheen 'Reevaart' of 'Nieuwe Vecht') en aan de zuidzijde door een sloot die evenwijdig aan het Ankeveensepad loopt. De noord- en oostzijde van de tuin-/parkaanleg worden eveneens begrensd door sloten. Alle drie de sloten, dus aan de noord-, oost- en zuidzijde, sluiten aan op de nabijgelegen Spiegel- en Blijkpolderplas.

In de zuidwestelijke hoek van de tuin- parkaanleg rondom de kerk, op de hoek van de Dammerweg en het Ankeveensepad, is bebouwing aanwezig.

¹ Stenvert 2006, p. 456

Bij de hoofdingang van de kerk, aan de westzijde, grenzend aan de Dammerweg, bevindt zich een halfronde vijver. Deze wordt omgrensd door groen (struiken, gras) en een pad. Zowel aan de noord- als aan de zuidzijde van het pad rondom de vijver is sprake van een 'groenstrook' (afb. 1).

Aan dit pad dat langs de vijver loopt, grenzen twee paden. Het ene pad verleent toegang tot de kerk, het andere pad leidt naar het kerkhof aan de noordzijde van de kerk. Dit kerkhof is door middel van een kruisvormige padenstructuur onderverdeeld in vier vlakken (afb. 1). Naast dit kerkhof, aan de noordoostzijde van de kerk, ligt de tuin van de kerk. Zowel deze tuin, bestaande uit een grasveld en beplanting, als het kerkhof worden omkaderd door een padenstructuur.

Het zuidelijke gedeelte van de tuin, waar in de onderzoeksvraag de nadruk op ligt, is sprake van waterpartijen in de vorm van een vijver en een bochtig verlopende sloot (afb. 1, 2). Beiden staan in verbinding met de sloot die evenwijdig loopt aan het Ankeveensepad.

Al met al is vast te stellen dat aan deze zuidzijde van de tuin sprake is van een landschappelijke tuinaanleg. Er is voornamelijk sprake van bochtig verlopende waterpartijen en beplanting in de vorm van bomen, struiken en gras (afb. 1, 2). Op de halfronde plas aan de westzijde van de kerk na, is er geen sprake van symmetrie.

De kerk, pastorie en het parochiehuis hebben de status van provinciaal monument.² In de "beschrijving van het monument", behorende tot de "redengevende omschrijving" van de kerk en pastorie, wordt enkel het kerkhof kort benoemd, de overige tuin-/parkanleg niet (zie bijlage I).³ In de "redengevende omschrijving" die daarop volgt, wordt het de tuin-/parkanleg wel genoemd, in punt c:

"De Rooms-Katholieke kerk O.L.V. Hemelvaart is van architectuurhistorische waarde: vanwege de situering in samenhang met de pastorie en het park eromheen".

Verder wordt dit echter niet toegelicht of onderbouwd.

Afb. 2. Huidige situatie van de tuin. Deze foto is vanuit het oosten gemaakt, in de richting van het parochiehuis. (Foto: Aveco de Bondt, 2014).

² Gemeente Wijdmeren, Monumentenlijst

³ Provinciale monumentenlijst voor de gemeente Nederhorst (via gemeente Wijdmeren, zie bijlage I); in de redengevende beschrijving wordt enkel de kerk en de pastorie beschreven. Het parochiehuis staat weliswaar als provinciaal monument op de monumentenlijst van de gemeente Wijdmeren, maar zij zijn niet in het bezit van een redengevende beschrijving van dit parochiehuis.

Geschiedenis

Vorbereidingen voor de bouw van de huidige kerk

De plannen voor de bouw van de rooms-katholieke kerk aan de Dammerweg dateren uit het laatste kwart van de negentiende eeuw. Vanaf 1811 werden de missen van de rooms-katholieke parochie in Nederhorst den Berg gehouden in een schuurkerk aan de Voorstraat.⁴ Omstreeks 1876 kwam echter steeds meer behoefte aan een nieuwe kerk. De bestaande kerk aan de Voorstraat werd als te klein, bouwvallig en vochtig ervaren. Nieuwbouw op de plaats van het bestaande kerkgebouw uit 1811 aan de Voorstraat werd echter veel te kostbaar, vanwege de dure aankoop van percelen van protestantse eigenaars en de aanwezigheid van het kerkhof.⁵ De parochie ging daarom op zoek naar een nieuw terrein en vond deze aan de Reevaart/Nieuwe Vecht (de huidige Dammerweg). Deze ligging van het beoogde terrein, midden in de parochie en aan de Reevaart/Nieuwe Vecht, maakte dit een aantrekkelijke locatie.⁶

Het R.K. Kerkbestuur kocht in 1886 diverse percelen op deze plek (afb. 3, 4).⁷ De grond die werd gekocht bestond voornamelijk uit weiland, bouwland, wat bos en water. De al aanwezige bebouwing bestond uit een huis en een schuur aan de Reevaart/Nieuwe Vecht (tabel 1, afb. 3, 4). De huurder van dit huis kreeg per 1 november een nieuw huurcontract voor de tijd van twee jaar.⁸ Het werd dus niet direct gesloopt.

De bijgevoegde kaart laat tevens zien dat op dat moment, in 1886, er al sprake was van bebouwing op de hoek van de Reevaart en het Ankeveensepad (afb. 4). Deze bebouwing heeft inmiddels plaatsgemaakt voor andere bebouwing waarin tegenwoordig brasserie "Het Spiegelhuys" is gehuisvest (Dammerweg 3). Deze grond werd niet door de kerk aangekocht.

Vlak na de aankoop van de grond werd besloten te beginnen met het baggeren en het dempen van het aanwezige watergat.⁹ Het enige water dat op het aangekochte terrein aanwezig is, is de sloot bij nummer 500 (afb. 3, 4). Dit zal dus zeer waarschijnlijk het watergat zijn dat werd gedempt.

<u>Spiegelholder Lestie B.</u>		<u>Waarborgfonds</u>	
<u>Nummers</u>	<u>Beschrijving</u>	<u>Polganshet kadaaster</u> 176. A. C.A.	
498	Later veranderd in 632. Huis, Schuur	— . 16 . 10	
499	Bosch	— . 2 . 30	
N: 499 was in de Verrekening groot 5 A. 30 C.			
500	Water	— . 5 . 30	
N: 500 was in de Verrekening groot 4 A. 50 C.			
501	Later veranderd in N: 531. Bouwland	1 . 9 . 80	
N: 501 was in de Verrekening groot 6 A. 90 C.			
239	gedeelte te verkopen		
	Weiland in de nieuwe Verrekening groot	— . 55 . —	met N: 501 f 200. =
	in de oude Verrekening groot	— . 91 . 20	
296	Weiland	— . 62 . 80	met N: 499 en 500, 500. =
305	Weiland	— . 93 . 20	500. =
622	Weiland	1 . 29 . 04	300. =
vroeger was dit N: 306.		4 . 30 . 04	2100. =
Te verkopen zoo als deze percellen in de Nieuwe Verrekening zijn ingesloten dat is: bij de deuren gaten af.			

Afb. 3. Overzicht van de percelen, aangekocht door het R.K. Kerkbestuur, voor het Waarborgfonds, 1886. Archief Parochie H. Maria Hemelvaart¹⁰

⁴ Stenvert 2006, p. 456; Baar, 'Geschiedenis van de parochie', <<http://www.kanparochies.nl/geschiedenis-maria-hemelvaartparochie>> [geraadpleegd op 28 november 2014]

⁵ Baar 1990, p. 77

⁶ Baar 1990, p. 76

⁷ Baar 1990, p. 76

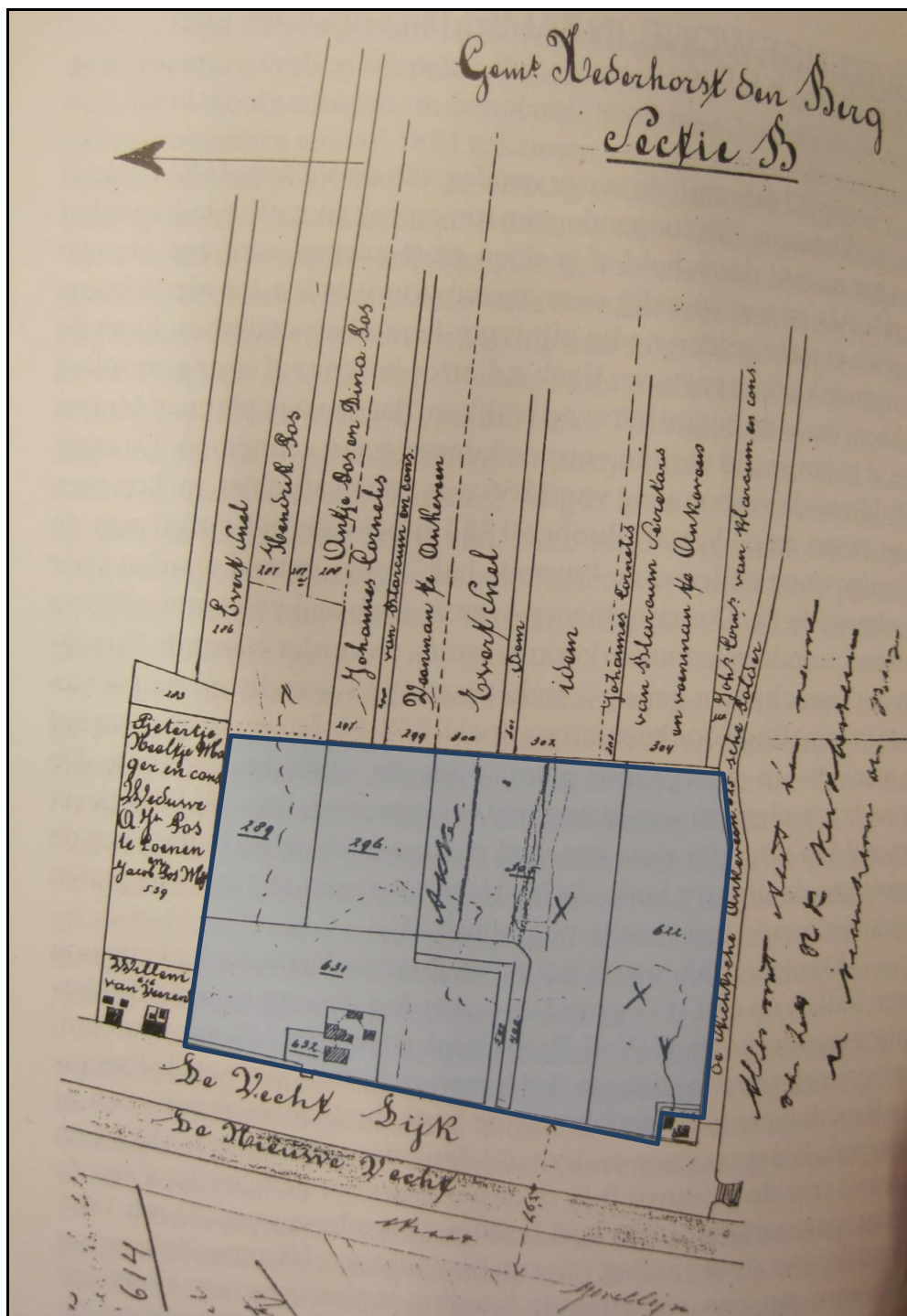
⁸ Baar 1990, p. 79

⁹ Baar 1990, p. 76

¹⁰ Afbeelding via Baar 1990, p. 76

Nummer	Omschrijving
498 (later veranderd in 632)	Huis, schuur
499	Bos
500	Water
501 (later veranderd in 631)	Bouwland
289	Weiland (gedeeltelijk te verkopen)
296	Weiland
305	Weiland
622	Weiland

Tabel 1. Overzicht van de aangekochte percelen, zoals in de tekening in afbeelding 3 staat beschreven.

Afb. 4. Gemeente Nederhorst den Berg, Sectie B. Situatietekening van het aangekochte terrein, 1886. Archief Parochie Maria Hemelvaart.¹¹ Met blauw is aangegeven welke percelen door de kerk zijn aangekocht.

¹¹ Afbeelding via Baar 1990, p. 74

IJme Gerardus Bijvoets (1837 – 1901)¹²

In 1887 werd de opdracht verleend aan architect IJ. Bijvoets Gzn (1837 – 1901). Deze Amsterdamse architect was een leerling en volgeling van P.J.H. Cuypers. Vanaf 1868 had Bijvoets een architectenbureau in Amsterdam. Zijn meeste opdrachten, zoals winkels, hotels, woonblokken en werken in de wegen- en spoorwegbouw, voerde hij uit in Amsterdam en omgeving.

De heer Bijvoets en de pastoor van de parochie, pastoor Vismans, kenden elkaar goed. Pastoor Vismans wilde de architect graag en op 6 april 1887 werd dan ook besloten IJ. Bijvoets de opdracht te verlenen. De heer Bijvoets wist wat zijn opdrachtgever wilde: "een solide dorpskerk, zonder ornamenten, maar schoon in lijnen en een pastorie, solide maar eenvoudig, zoals dat voor een dorp past."

Op 20 september 1887 begonnen de tekenaars van Architectenbureau IJ. Bijvoets met het schetsontwerp voor de Mariakerk. Het ontwerp bestond uit een neogotische, driebeukige kruisbasiliek met het koor aan de oostzijde en de ingang aan de westkant.

Bijvoets probeerde greep te houden op de totaaluitwerking van zijn ontwerp. Zo bemoeide hij zich onder andere met het interieur, zoals de banken en de glas-in-loodramen, maar ook met de beeldhouwwerken op het kerkhof.

Aanleg van het kerkhof (IJ. Bijvoets)¹³

Op 2 februari 1888 verscheen het "Bestek en Voorwaarden waarnaar door het R.K. Kerkbestuur te Nederhorst den Berg zal worden aanbesteed het bouwen van eene Kerk met toren, pastorie enzovoorts volgens ontwerp en detailteekeningen opgemaakt door den architect IJ. Bijvoets Gz. te Amsterdam." In dit bestek staat een korte beschrijving van de opdracht aan Bijvoets:

"De uit te voeren werken bestaan in het bouwen van eene kerk met toren, transepttoren, twee traptorens, twee altaarkapellen, doopkapel, catechismuskapel, sacristie en pastorie, op een terrein gelegen aan de rivier de Vecht te Nederhorst den Berg, benevens het uitvoeren van eenige werken op het naast de nieuwe kerk aan te leggen kerkhof."

Hieruit is op te maken dat IJme Bijvoets ook de opdracht had gekregen tot het ontwerpen van "eenige werken" op het kerkhof, aan de noordzijde van de kerk.

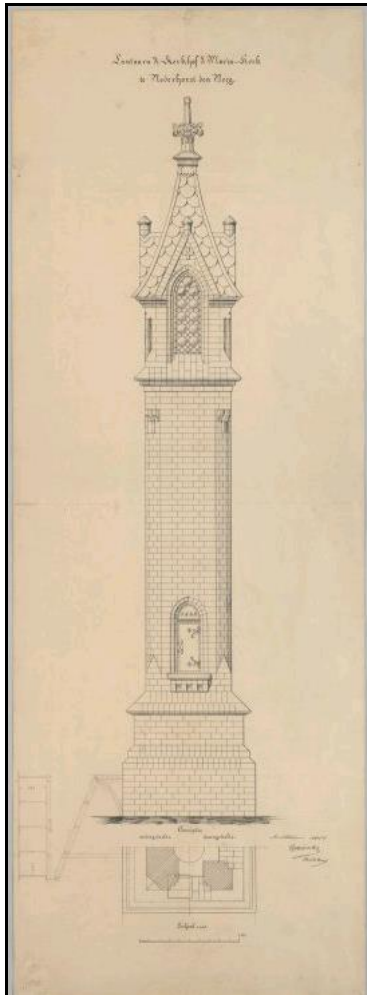
Op 28 januari 1889 had het kerkbestuur een verzoek aan de gemeenteraad gericht voor een vergunning voor de aanleg van een kerkhof naast de in aanbouw zijnde kerk. Op 2 maart 1889 berichtten B. en W. het kerkbestuur dat zij besloten hadden: "... verlof te verlenen aan het Roomsche Katholiek Parochiaal Kerkbestuur alhier tot den aanleg eener begraafplaats...."

Ook richtte het kerkbestuur op 22 mei 1889 het verzoek aan de Bisschop, om een som van f. 1.000,- uit de kerkekas te mogen halen, onder andere "noodzakelijk voor den aanleg van het nieuwe kerkhof." Het kerkbestuur kreeg in mei 1889 toestemming om f. 1.000,- uit de kerkekas te mogen gebruiken voor het kerkhof, maar ook voor het voorterrein. Vervolgens verzochten de kerkbestuurders op 16 maart 1890 hun Bisschop om nog een f. 600,- uit de kas te mogen gebruiken voor verdere aanleg en voor het aanbrengen van de beplanting rond het kerkhof.

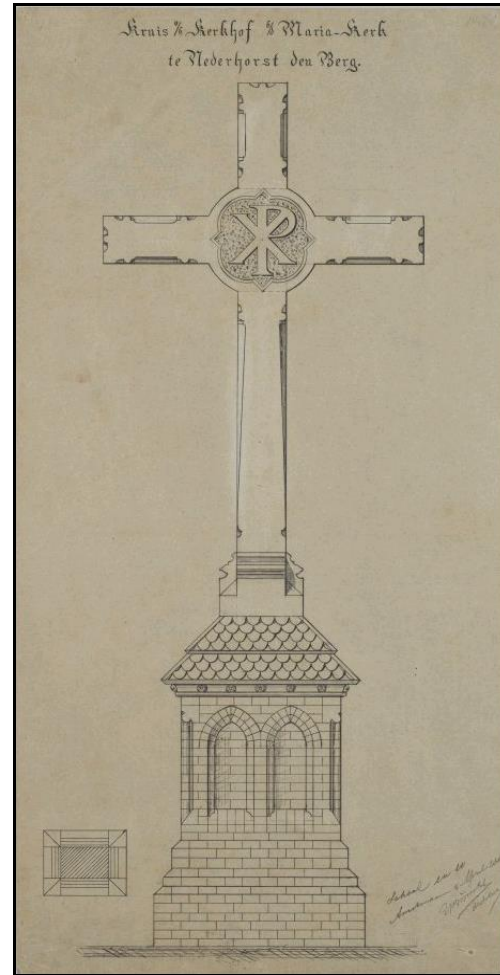
Het kerkhof werd in eigen beheer aangelegd, maar architect Bijvoets had ook hier bemoeienis mee. In februari 1890 waren zij tekenaars aan het tekenen "voor het kerkhof". De aannemer van de kerk moest de fundering en het voetstuk voor het kerkhofkruis maken en de zogenaamde "doodenlantaarn" metselen. Dit kruis en de dodenlantaarn zijn te zien op tekeningen van de hand van Bijvoets uit 1889 en op een foto uit 1910 (afb. 5a, 5b, 5c). Een perspectieftekening van de hand van Bijvoets laat de locaties van het kruis en de dodenlantaarn op het kerkhof zien (afb. 6a). Hoewel het kerkhof op deze tekening niet heel gedetailleerd is getekend - het lijkt vooral te gaan om de plaatsing van de beeldhouwwerken - laat deze tekening wel zien dat op het kerkhof sprake is van een vierdeling door middel van een kruisvormige padenstructuur. Deze indeling is vandaag de dag nog steeds zichtbaar (afb. 6b).

¹² Baar 1990, pp. 79 – 85, 112; Rossem 2010

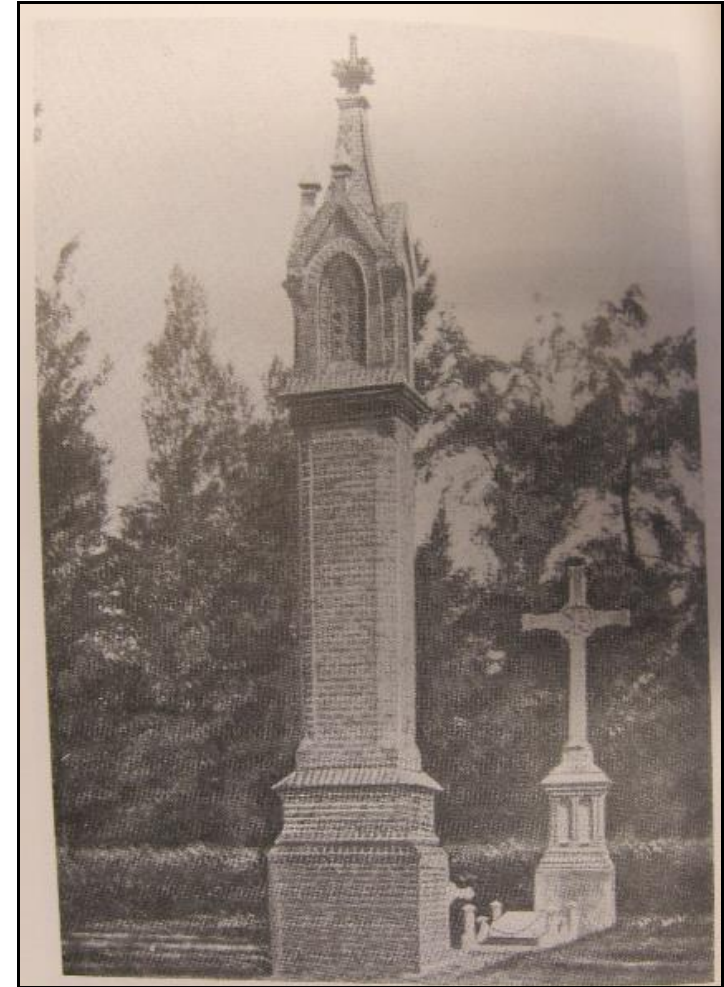
¹³ Baar 1990, pp. 112, 121, 141, 142

Afb. 5a. "Lantaarn o/h kerkhof b/d Maria-kerk te Nederhorst den Berg", IJ. Bijvoets, 1889.
(Bron: Beeldbank Noord-Hollands Archief)

Afb. 5b. "Kruis o/h kerkhof b/d Maria-kerk te Nederhorst den Berg", IJ. Bijvoets, 1889
(Bron: Beeldbank Noord-Hollands Archief)

Afb. 5c. Het kerkhof omstreeks 1910. Het kruis en de dodenlantaarn zijn beide van de hand van IJ. Bijvoets. Daartussen bevindt zich het praalgraf van pastoor Vismans. De dodenlantaarn werd in 1937 afgebroken, het praalgraf verdween in de jaren tachtig. (Foto door v.d. Loos¹⁴)

¹⁴ via Baar 1990, p. 140

Afb. 6a. "Maria-Kerk te Nederhorst den Berg. Perspectieftekening van de kerk met in de voorgrond het kruis en de lantaarn op het kerkhof", IJ. Bijvoets, 1888
(Bron: Beeldbank Noord-Hollands Archief)

Afb. 6b. Kerkhof in 2013 (Bron: Google Maps)

Aanleg van de tuin (G. Peet)¹⁵

Begin december 1889 kwam G. Peet "van bij Leiden" de terreinen rondom de kerk bekijken in verband met de tuinaanleg. Hij toonde zich onder de indruk van kerkgebouw en omgeving: "Het zal nog na verloop van honderden jaren een pronkstuk zijn", gaf hij als zijn mening te kennen. De aanleg van het kerkhof is op dit moment nog bezig of al klaar, aangezien Peet stelt dat "het kerkhof er al zeer indrukwekkend uit ziet".

Wat betreft de tuinaanleg geeft Peet in overweging:

"om zoo spoedig mogelijk de tuin aan te leggen, want veel grasveld kan behouden blijven, dat bespaart tijd, geld en moeite, het zou zeer goed kunnen om perken en paden om te spitten, dan kon e.e.a. in het voorjaar worden aangelegd, mogelijk kon er graszoden uit het land genomen worden om aan de vijver gebruikt te worden, echter geef ik aan zaaien de voorkeur het is fraaier, en spaart veel arbeidsloon, echter raad ik U goed, laat voor alle perken zo spoedig mogelijk delven."

De tuinaanleg lijkt echter niet de hoogste prioriteit bij pastoor en kerkbestuur te hebben. De heer Peet kwam daarom op 1 februari terug op de tuinaanleg met de vraag:

"Denkt u er nog iets aan te doen. Werkelijk dan wordt het hoog tijd [...] Zal het niet het beste wezen om een paar man van U, onder medewerking van een flink, kundig werkman en mij, het werk te doen maken, want het is, houd U mij verzekerd, niet mijn doel om wanneer het voor vijfhonderd gld. kan om dan de rekening tot zeshonderd te brengen, maar wel dat U mij elders kunt aanbevelen."

Architect Bijvoets bemoeide zich ook met de tuinaanleg. Uit een brief van Bijvoets aan de pastoor 19 februari 1890 meldt hij dat: "de rekening Peet ... wellicht niet mee zal vallen, maar er is heel wat voor gedaan..." Het achterste deel van het terrein bleef moerasbos; de "rimboe". De houtopbrengst van dit "bos van de pastoor leverde in de volgende jaren een bescheiden bijdrage aan de inkomsten."

Het kerkterrein was aanvankelijk met de Dammerweg verbonden door een noodbrug over de wegsloot, aangelegd door Piet Mulders. In 1890 werden er twee ijzeren bruggen geplaatst.

Al met al valt hieruit te concluderen dat G. Peet verantwoordelijk was voor de eerste tuinaanleg rondom de kerk. Of hij hierbij als ontwerper of meer als uitvoerder/aannemer heeft opgetreden, is uit de hier beschikbare bron niet op te maken. Uit een kort onderzoek naar deze G. Peet kwamen geen andere projecten naar voren waaraan hij heeft meegewerkt.

Uit de beschrijving is op te maken dat, indien de plannen zijn uitgevoerd, de tuin voornamelijk zal hebben bestaan uit paden, perken, gras en een moerasbos. Jan Baar stelt bij zijn beschrijving van G. Peet "dat het grondpatroon van de terreinen rond de kerk in de loop der jaren niet wezenlijk is gewijzigd". Maar over welke periode hij het hier heeft en op welke bronnen hij zich baseert wordt niet duidelijk.¹⁶

Ontwikkeling van de tuin op historische kaarten

De belangrijkste bron van historisch beeldmateriaal van de tuinaanleg zijn historische kaarten. Een detail van een kaart uit 1905 laat de kerk en de omliggende terreinen duidelijk zien (afb. 7a). De tuin bestaat uit een halfronde vijver aan de Reevaart (huidige Dammerweg). Verder bestaat de tuin voornamelijk uit 'groen', in de vorm van 'bosschen van opgaand loofhout', aldus de bijbehorende legenda. Opvallend is dat deze afbeelding laat zien dat aan de zuidzijde van de vijver sprake is van een strook 'groen', terwijl dit aan de noordzijde niet aanwezig is. Hoewel de vijver symmetrisch is aangelegd, is de groenstructuur dat hier dus niet.

Een kaart uit 1922 laat een identieke situatie zien (afb. 7b).

Op de kaart uit 1949 is duidelijk een padenstructuur zichtbaar (afb. 7c), maar op de kaarten uit 1961 en 1981 is deze vervolgens niet meer zichtbaar (afb. 7d, 7e). Op de kaart uit 1993 is de padenstructuur vervolgens wel weer zichtbaar (afb. 7f). Verder geven deze verschillende kaarten niet veel gedetailleerde informatie over de tuinaanleg. Belangrijk om hierbij te vermelden is dat de kaarten weliswaar wat kenmerken van de tuin weergeven, maar dat het doel van de kaarten niet was om de tuinaanleg rondom de kerk gedetailleerd weer te geven. Het was immers de bedoeling om heel Nederland in kaart te brengen.

¹⁵ Baar 1990, pp. 142 - 143

¹⁶ Baar 1990, p. 143; Voor de Historische Kring in Nederhorst den Berg verzorgde Jan Baar jarenlang veel artikelen voor het blad van de Kring, 'De Werinon', en ook beschreef hij in zijn boek *Nu, Gij bouwt niet uit weelde. Rond de bouw van de R.K. kerk te Nederhorst den Berg* de geschiedenis van de totstandkoming van deze kerk. Bron: <<http://www.kanparochies.nl/in-memoriam-menu-2/meer-in-memoriam/703-jan-baar69>> [geraadpleegd op: 1 december 2014]

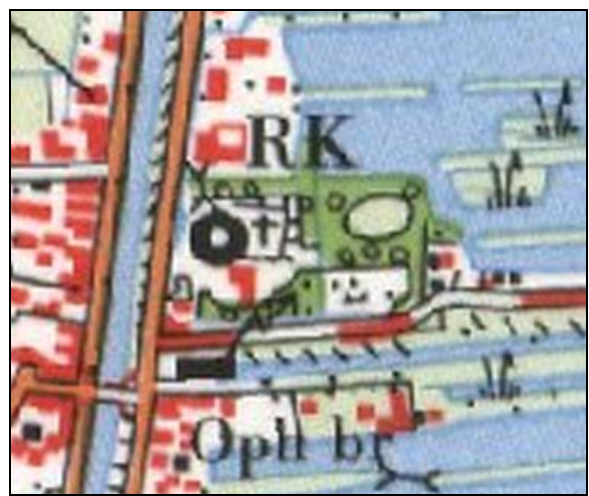
Afb. 7a. 1905, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 387

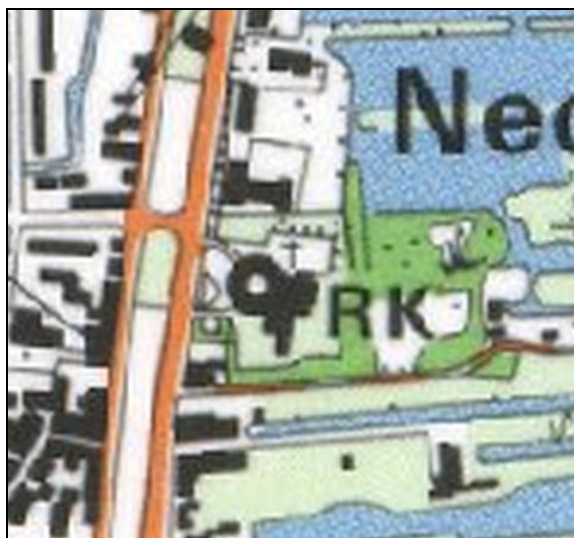
Afb. 7b. 1922, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 387

Afb. 7c. 1949, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

Afb. 7d. 1961, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

Afb. 7e. 1981, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

Afb. 7f. 1993, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

Na de aanleg van kerkhof en tuin

Het verval van het kerkhof in de jaren dertig

In mei 1935 bracht de dekenale inspecteur een rapport uit over de jaarlijkse onderhoudswerken:

"De begraafplaats is niet erg best in orde, de grond is zo'n 70 cm verzakt. Afgezien van het feit, dat het geen gezicht is, staan de kisten in het water en dit is in strijd met de wet [...] Ophogen zal ongeveer f. 1.100,- kosten. Van het kerkhofkruis is de onderbouw stuk gevroren. Bij de sloop daarvan dient men wel erg voorzichtig te zijn met het kruis."¹⁷

De problemen werden opgelost en in 1938 constateerde de bouwinspecteur dat het kerkhof er keurig bij lag.¹⁸

Dempen van de vijver voor de kerk?

In 1945 besprak het kerkbestuur een plan om de vijver voor de kerk te dempen. Wat de reden of aanleiding hiervoor was, is niet bekend. De uitvoering van dit plan liep uiteindelijk stuk op de hoge kosten.¹⁹

Inundatie in 1945

Nederhorst den Berg is gelegen in de Hollandse Waterlinie. Een gevolg daarvan was dat de Duitse bezetter op 15 april 1945 het gebied inundeerden, ter verdediging van Amsterdam. Het water steeg tot 2,5 meter boven het polderpeil.²⁰ De tuin van de kerk kwam onder water te staan, waardoor gebouwen en terreinen veel schade opliepen.²¹ De herstelkosten liepen op tot zo'n f. 10.000,-, terwijl er van het Rijk maar een vergoeding van f. 4.100,- gegeven werd. Als bijzonderheid vermeldde secretaris J. Schoordijk op 11 november 1945:

"...dat de opruiming van het dode hout, hetwelk is doodgegaan door de inundatie van de Duitsers, geschied door politieke gevangenen onder deskundige leiding van de Heer W. Welle."

In 1948 kon de Deken in zijn verslag over de parochie schrijven:

"de oorlogsschade t.g.v. de inundatie in de oorlogsdagen is weer keurig in orde gebracht, al is het herstel nogal boven de begroting uitgegaan."

De beplanting werd helemaal opnieuw aangelegd; ruim 1000 struiken en heesters werden geplant.²²

Omgeving

Spiegelpolder

De Spiegelpolder, waar de kerk en omliggende tuin deel van uitmaken, is vanaf de zeventiende eeuw verveend. Daarbij is zij vervallen tot een landschap van legakkers en petgaten. Tussen 1937 en 1980 is in de polder zand gewonnen, waardoor de polder tot een waterplas is vervallen.²³

Dammerweg (voormalige Reeveert)

Aan de westzijde, aan de zijde van de hoofdingang van de kerk, bevindt zich de Dammerweg. Van 1628 tot 1969 was deze Dammerweg de Reeveert/Nieuwe Vecht. Ten tijde van de bouw van de kerk en de tuinaanleg was hier dus sprake van een vaart in plaats van een straat. Uiteindelijk is de Reeveert tussen 1969 en 1971 gedempt en kreeg vervolgens de naam Dammerweg.²⁴

Historische kaarten laten zien dat er voornamelijk sprake is van lintbebouwing aan de Dammerweg (afb. 8a, 8b). Dit bebouwingslint is tussen de tweede helft van de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw ontstaan op de oostoever van de Reeveert. De kaart uit 1981 laat zien dat er na de Tweede Wereldoorlog sprake is van bebouwing die afwijkt van de structuur van de lintbebouwing (afb. 8c, 8d).²⁵

Ankeveensepad

Het Ankeveensepad begrenst het onderzoeksgebied aan de zuidzijde (afb. 9a – 9f). De Ankeveensevaart is in de zeventiende eeuw aangelegd tussen de Spiegelpolder en Blijkpolder. Aan weerszijden van deze vaart lagen kaden: het Ankeveensepad en de Vaartweg. Deze beide kaden zijn bij de zandwinning in de

¹⁷ Baar 1990, pp. 199, 201

¹⁸ Baar 1990, p. 201

¹⁹ Baar 1990, p. 203

²⁰ Krol 1949, p. 226

²¹ Hoeve 1991, p. 20

²² Baar 1990, pp. 203, 205

²³ Hoeve 1991, p. 11

²⁴ Hoeve 1991, p. 11

²⁵ Hoeve 1991, p. 31

polders vergraven (1979) waardoor het Ankeveensepad een doodlopend pad is geworden (afb. 9d).²⁶ De historische kaart uit 1905 laat zien dat er op dat moment al sprake was van bebouwing langs het Ankeveensepad (afb. 9a). Dit heeft zich door de jaren heen ontwikkeld en uit de kaarten is op te maken dat de bebouwing voornamelijk de laatste decennia is toegenomen (afb. 9a – 9f).

Ontwikkeling Dammerweg

Afb. 8a. 1905, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 387

Afb. 8b. 1949, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

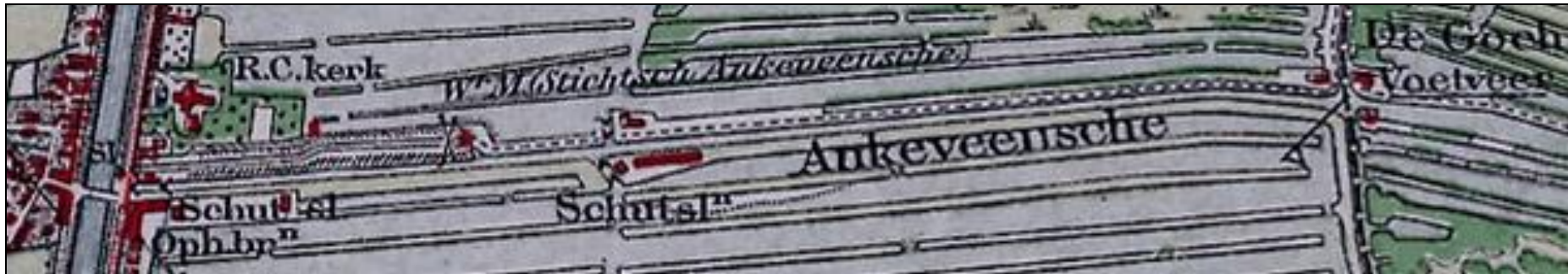
Afb. 8c. 1981, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

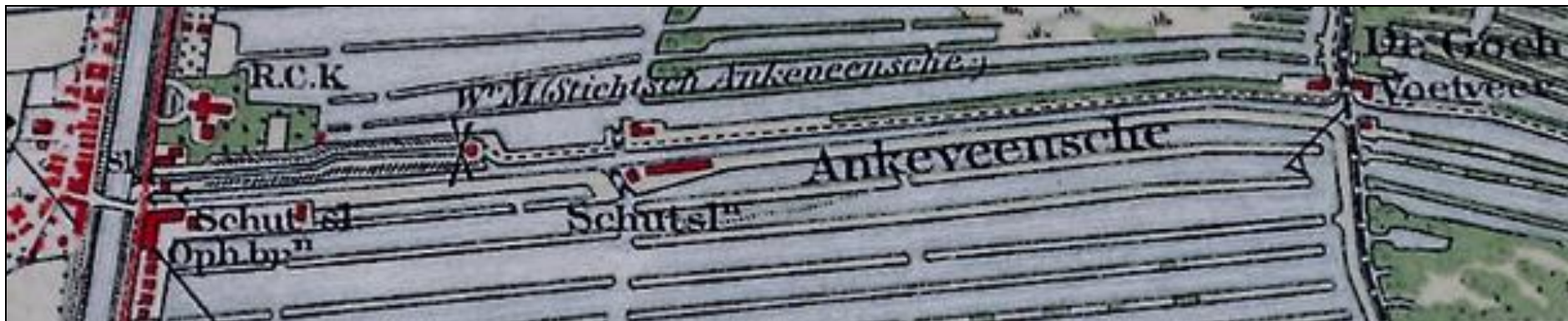
Afb. 8d. Google Maps, opname 2013

²⁶ Hoeve 1991, p. 20

Ontwikkeling Ankeveensepad

Afb. 9a. 1905, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 387

Afb. 9b. 1922, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 387

Afb. 9c. 1949, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

Afb. 9d. 1981, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

Afb. 9e. 1993, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 25H

Afb. 9f. Google Maps, opname 2013

Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om een cultuurhistorische verkenning van de tuin-/parkaanleg rondom de rooms-katholieke kerk in Nederhorst den Berg uit te voeren.

Al met al valt te concluderen dat er relatief weinig informatie bekend is over de aanleg en verdere ontwikkeling van de tuin.

De tuin is in 1889 aangelegd, in dezelfde periode als de bouw van de kerk. Daarvoor was er sprake van een 'weiland'. Het kerkhof aan de noordzijde van de kerk is zeer waarschijnlijk ontworpen door J.J. Bijvoets, de architect van de kerk. Hij ontwierp voor dit kerkhof twee beeldhouwwerken en uit een perspectieftekening die door Bijvoets is gemaakt valt op te maken dat er sprake is van een vierdeling van het kerkhof door middel van een kruisvormige padenstructuur. Deze vierdeling is vandaag de dag nog steeds zichtbaar op het kerkhof.

De rest van de tuin is door G. Peet aangelegd. Het is uit de beschikbare bronnen echter niet op te maken of hij de ontwerper is van de tuin, of dat hij de tuin in de functie van uitvoerder/aannemer heeft aangelegd. Een onderzoek naar deze G. Peet heeft geen andere projecten opgeleverd waaraan hij heeft gewerkt. Uit de documenten rondom deze tuin-/parkaanleg waarin G. Peet naar voren komt, kan echter wel opgemaakt worden dat de aanleg van de tuin voor de parochie geen prioriteit leek te hebben.

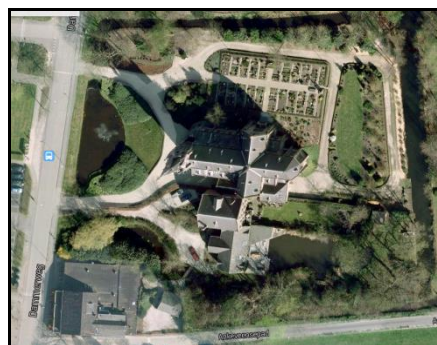
In de jaren dertig van de twintigste eeuw is er sprake van verval van het kerkhof. Wellicht was er ook sprake van verval van de tuin, maar dat wordt uit de bronnen niet duidelijk. Feit is wel dat tijdens de Tweede Wereldoorlog de tuin onder water heeft gestaan door de inundatie. Als gevolg hiervan moest het grootste deel van beplanting worden vervangen. Hoewel de beplanting dus van na de Tweede Wereldoorlog is, is de huidige indeling wellicht wél van voor de Tweede Wereldoorlog, misschien zelfs van ten tijde van de aanleg in 1889, maar dit blijkt lastig te achterhalen.

Naast het kerkhof uit 1889, stamt in ieder geval ook de vijver aan de westzijde uit de vroege periode. Een kaart uit 1905 laat namelijk zien dat er op dat moment al sprake was van een vijver aan de westzijde van de kerk. Opvallend is ook dat deze afbeelding laat zien dat aan de zuidkant van de vijver sprake is van een strook 'groen', terwijl dit aan de noordkant niet aanwezig is. Hoewel de vijver symmetrisch is aangelegd, is de groenstructuur dat hier dus niet (afb. 10a).

Een luchtfoto uit 2013 laat zien dat dit vandaag de dag anders is: zowel aan de noord- als aan de zuidzijde is sprake van een 'groenstrook' (afb. 10b). Hier is dus een zekere mate van symmetrie in te herkennen. Echter, of dit oorspronkelijk is, is lastig te zeggen. De tekening van 1905 laat weliswaar zien dat dit toen nog niet zo was, maar deze tekening is natuurlijk geen detailtekening van de tuin van de kerk. Het is een kaart van het hele gebied, waar de kerk onderdeel vanuit maakt. De historische kaarten bevatten verder dan ook te weinig details om meer duidelijkheid te krijgen over hoe de tuin zich verder heeft ontwikkeld.

Afb. 10a. 1905, Instelling: Kadaster, Kaartnummer: 387

Afb. 10b. 2013, Google Maps

Te concluderen valt dat er altijd sprake is geweest van een tuin rondom de kerk en pastorie. Ze hebben nooit 'zonder elkaar' bestaan. Hoewel de beplanting niet oorspronkelijk is, is de indeling dit misschien wel. Het kaartmateriaal geeft vaag weer hoe de tuin er door de jaren heen uit heeft gezien. Er lijkt al die tijd wel sprake te zijn geweest van een tuinaanleg met veel groen, waterpartijen en een padenstructuur, maar hoe de invulling exact op bepaalde momenten is

geweest, is aan de hand van het beschikbare materiaal niet te bepalen.

De tuin-/parkaanleg aan de noordzijde van de kerk, met het kerkhof en de beelden van de hand van Bijvoets, had een duidelijke functie voor de kerk en is ook als één geheel, door één architect, ontworpen. Vandaag de dag is dit nog steeds een functioneel onderdeel van de kerk met een publieke functie.

De overige tuin-/parkaanleg is door G. Peet aangelegd, al dan niet ontworpen. Inmiddels functioneert het gedeelte ten zuiden van de kerk voornamelijk als tuin voor de pastorie en tuin voor het parochiehuis.

Wat betreft de omgeving: de kerk en de bijbehorende tuin-/parkaanleg bevinden zich aan de Dammerweg en aan het Ankeveensepad. Aan de Dammerweg (voormalige Reeveert), ten westen van de kerk, is sprake van lintbebouwing. Deze lintbebouwing is tussen de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw ontstaan aan de oostzijde van de Reeveert. Na de Tweede Wereldoorlog is hier sprake van bebouwing die afwijkt van de structuur van de lintbebouwing.

Ook langs het Ankeveensepad is in ieder geval al sinds 1905 sprake van bebouwing. Kaartmateriaal laat zien dat ook hier de bebouwing met de jaren is toegenomen.

Geraadpleegde bronnen

Baar, J., *Nu, gij bouwt niet uit weelde. Rond de bouw van de R.K. kerk te Nederhorst den Berg*, Nederhorst den Berg (Jan Baar) 1990.

Baar, 'Geschiedenis van de parochie', <<http://www.kanparochies.nl/geschiedenis-maria-hemelvaartparochie>> [geraadpleegd op 28 november 2014].

Gemeente Wijdmeren, *Monumentenlijst*, <<http://www.wijdmeren.nl/monumentenlijst>> [geraadpleegd op 27 november 2014].

Hoeve, J.A. van der, *Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland. Dl. 10: Nederhorst den Berg*, Haarlem (Provinciaal Bestuur van Noord-Holland) 1991.

Krol, J., *De geschiedenis van Nederhorst den Berg*, Alphen aan de Rijn (N. Samson) 1949.

Provinciale monumentenlijst voor de gemeente Nederhorst (via gemeente Wijdmeren, zie bijlage)

Rossem, V. van., 'IJme Gerardus Bijvoets (1837-1901). Een 'B-architect'' in *Binnenstad* 242 (2010).

Stenvert, R., et al, *Monumenten in Nederland. Noord-Holland*, Zwolle (Waanders Uitgevers) 2006.

Afbeeldingen

Beeldbank Noord-Hollands Archief
<http://www.beeldbank.noord-hollandsarchief.nl/>

Aveco de Bondt, ir. T.F. Kroon, 'Quickscan flora en fauna Ankeveensepad, Nederhorst den Berg', 31 oktober 2014

Historische kaarten
www.watwaswaar.nl

Google Maps.

Bijlage I

PROVINCIALE MONUMENTENLIJST VOOR DE GEMEENTE NEDERHORST

Provincie: Noord-Holland Naam: Rooms-Katholieke kerk
Gemeente : Nederhorst Den Berg O.L.V. Hemelvaart

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Dammerweg 6, Nederhorst Den Berg

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gem.: Nederhorst Den Berg
Sectie: B
Nummer: 1148

KADASTRALE TENAAMSTELLING

Eigenaar: Kerkbestuur van de Rooms-Katholieke parochie van Onze Lieve Vrouw Hemelvaart, Nederhorst Den Berg

BESCHRIJVING VAN HET MONUMENT

De Rooms-Katholieke kerk Onze Lieve Vrouw Hemelvaart en pastorie werden in de jaren 1887-1890 gebouwd naar ontwerp van de Amsterdamse architect Y. Bijvoets. De kerk onderging in 1960 herstelwerkzaamheden, waarbij onder andere de leien dakbedekking werd vernieuwd. Begin tachtiger jaren werden de goten voor het grootste deel vervangen door nieuwe. Het verhoogd liggende koorgedeelte van het interieur is op een gegeven moment naar het schip toe verlengd. In het schip is vloerverwarming aangebracht.

De georiënteerde kerk ligt op een ruim terrein ten oosten van de Dammerweg. Aan de zuidkant liggen een sacristie, een gang en voorruimte aan het kerkgebouw verbonden; deze voorruimte ligt weer vastgebouwd aan een grote pastorie. Ten noorden van de kerk bevindt zich een kerkhof.

De neogotische driebeukige kruisbasiliek met een enkele toren op het westen, is (in kruisverband) opgetrokken uit en bruine baksteen en de zadel- en lessenaardaken zijn met leien gedekt.

De voorgevel (W) wordt gevormd door de in vieren gelede toren op vierkant grondvlak, die de breedte van het schip aanhoudt.

Aan weerszijden liggen de beëindigingen van de zijbeuken, noord een veelhoekige doopkapel en zuid een traptorentje tegen de grote toren en een gevelvlak met spitsboogvenster.

De toren aan de voorzijde, gesitueerd in de lengteas van de kerk voor het schip, is op de hoeken verzwaaard. Boven de dubbele houten deur van het portaal zit een groot spitsboogvenster met gemetselde stijlen in de tweede geleding.

Daarboven volgen een geleding met drie smalle vensters en één met galmgaten voor de klokken die in de toren hangen. Met vier kleine spitsen, versierd met smeedijzeren kruisbloemen, en daartussen aan de vier zijden uurwerken in een frontonvorm gevat, en met een veelhoekige spits, die bekroond wordt door een kruis, eindigt de toren.

De noordelijke zijgevel toont de vier schiptraveeën en de daarvoorliggende toren, welke aan de andere drie zijden gelijk in opzet is aan de voorzijde. Het schip heeft een lagere zijbeuk, die met steunberen is versterkt en per travee een spitsboogvenster telt, hetwelk door een gemetselde stijl in tweeën gedeeld wordt. Op het lessenaardak van de zijbeuk staan vier dakkapellen. De lichtbeuk van het schip heeft vier korte vensters.

Het transept heeft een ingang naar het interieur met een vooruitliggend portaal. Hierboven is een groot venster aangebracht; een smal venster daarboven verlicht de ruimte in de kap. De transeptgevel wordt bekroond door een kruisbloem.

Tegen de transeptarm ligt een lage kapel aangebouwd. De zuidelijke zijgevel is gelijk aan die op het noorden, evenwel nu met over de laatste twee schiptraveeën de voorruimte en langs het transept de gang ertegenaan; naast het koor ligt de sacristie van twee bouwlagen. Het vijfzijdig gesloten koor (O) bezit een zevental ramen, waarvan de middelste drie gebrandschilderd zijn. Het schip en het transept hebben een zadeldak met enkele dakkapellen en op de kruising staat een smalle spits. Lessenaardaken dekken de zijbeuken, het koor heeft toelopende dakschilden en de sacristie ligt onder een schilddak. In het interieur van de kerk zijn de muurvlakken witgepleisterd. De (constructieve) pijlers, bogen schalken, raamomlijstingen en horizontale banden zijn schoongemetseld; de ruimte wordt overkluisd door uit gele klinkers gemetselde kruisgraatgewelven. De basementen en koolbladkapitelen van de pijlers en de kapitelen van de schalken zijn in natuursteen uitgevoerd. De vloer bestaat uit blauw-witte plavuizen en in het koor uit plavuizen in aardkleuren gedecoreerd met bloemmotieven. In het schip staan twee bankenblokken met het middenpad ertussen. In de zijbeuken allebei een enkel blok; de transepten zijn vrij van banken, maar achter de communiebank en het altaar staat een reeks banken in het koor, naar het schip (en altaar) toegewend. De westwand heeft boven het portaal in de toren een balkon, waarachter het grote venster uit de voorgevel ligt. De tweedelige opstand van het schip bestaat uit ronde pijlers die spitsbogen dragen en boven een horizontale band uit vensternissen die alleen voor het bovenste deel met (kleurloos) glas gevuld zijn. Het onderste deel is blind. De wanden van de zijbeuken bevatten aanvankelijk een kruiswegstatie geschilderd door C. Dunselman bestaande uit doeken van ongeveer twee bij een meter. Uit de kerkruimte verwijderd zijn de doeken nog wel in een opslagruimte aanwezig. In de noordelijke transeptarm staat op het balkon, dat gedragen wordt door twee marmeren korinthische zuilen, een in neogotische vormen vervaardigd Maarschalkerweerdorgel. De Mariakapel in de lage aanbouw tussen transept en koor bevat een neogotisch gepolychromeerd altaar uit 1900, gesigneerd J. Thisseil, Roermond. Tegen de andere kooraansluiting ligt de Jozefkapel. Het natuurstenen hoofdaltaar, eveneens neogotisch heeft rijk beeldhouwwerk. De drie gebrandschilderde ramen die de kerk rijk is, bevatten Mariavoorstellingen. Tot de inventaris van de kerk behoort onder meer een aantal kandelaars, waarvan de twee hoge in het koor afzonderlijk vermeldenswaard zijn. De ruime pastorie ligt verbonden aan de voorruimte, welke laatste binnen voorzien is van gesneden houtwerk. De pastorie is gebouwd op rechthoekige plattegrond en heeft twee bouwlagen en een zolderverdieping in de kap. Het zadeldak ligt met de nok evenwijdig aan die van de kerk. De ornamentiek blijft beperkt tot een ezelsrug als daklijst en horizontale geblokte baksteen banden.

REDENGEVENDE OMSCHRIJVING VAN HET MONUMENT

De Rooms-Katholieke kerk O.L.V. Hemelvaart is van architectuurhistorische waarde:

- a. als representatief en authentiek voorbeeld van het werk van architect Y. Bijvoets, die in Noord-Holland werkzaam was en aldaar enkele vergelijkbare neogotische kerken bouwde;
- b. als voorbeeld van een neogotische basiliek door een leerling van P.J.H. Cuypers, wiens invloed evident is;
- c. vanwege de situering in samenhang met de pastorie en het park eromheen;
- d. vanwege de gaaf gebleven hoofdvorm en detaillering.

Kunsthistorische waarde hebben de in het kerkgebouw aanwezige altaren, het orgel, de gebrandschilderde ramen en de kruisweg (door C. Dunselman vervaardigd).

De Rooms-Katholieke kerk O.L.V. Hemelvaart is van cultuurhistorische waarde als element uit de kerkgeschiedenis, in casu de geschiedenis van het rooms-katholicisme in Noord-Holland.

Tot het hierboven genoemde monument behoort al hetgeen door bestemming of anderszins rechtens onroerend is.